

Hemelvaart in het voormalige arbeidersparadijs

Een vervroegde Pinkster-excursie van 28 t/m 31 mei 1992

Ronald Pouwer

Deelnemers: Jan Boes; Adri en Gon Burger, Willem Burger met vrouw en 3 kinderen, Joris Geys met vrouw en schoonmoeder, Andreas Grant met introducée, Fritz von der Hocht, Jürgen Krug, Michael Möller, Ronald Pouwer, Serge van Schooten, G. Wienrich.

Na een lange, vermoeiende rit kwamen Adri, Gon en ik aan het begin van de avond aan op de camping. De reis had langer geduurd dan verwacht met als oorzaken de slechte wegen in het voormalige Oost-Duitsland en omleidingen als gevolg van wegwerkzaamheden. Bijna iedereen bleek er al te zijn, deels op de camping, deels in bungalow's op hetzelfde terrein. Fritz von der Hocht had een plekje gevonden in een jeugdherberg in Altenburg, 40 km naar het zuiden! In de komende dagen zou blijken dat deze driedeling niet echt bevorderlijk was voor het bij de afgelopen paasexcursie zo rijkelijk aanwezige sociale leven. Jammer!

Al meteen na aankomst werd duidelijk dat er oproer in de lucht hing. Enkele deelnemers waren uitsluitend op komen dagen om te verzamelen en lieten hun ongenoegen blijken toen bleek, dat de mogelijkheden daarvoor niet erg groot waren. Dat het de heer Baudenbacher - werkzaam bij het Naturkundemuseum Leipzig - de nodige moeite had gekost om toelating te verkrijgen voor de op het programma staande bruinkoolgroeven deed niet terzake. Ze waren gekomen om te verzamelen, dus verzameld moest er worden. Als ze behoefte hadden om zich te verdiepen in de geologische opbouw van het gebied, dan konden ze dat wel uit een boekje halen.

Omdat niemand te dwingen was aan de geplande excursie-onderdelen mee te doen gingen de volgende morgen twee groepen op pad. De eerste groep bestond uit de opstandige verzamelaars, die hun geluk gingen beproeven in (als ik het goed begrepen heb) Tagebau Espenhain ten zuiden van Leipzig. Daar werden ze reeds bij de poort weggestuurd omdat ze geen toelatingsbewijs konden tonen; een mislukte dag.

De overige excursiegangers zouden deze dag onder leiding van de heer Baudenbacher een bezoek brengen aan Tagebau Schleenhain. Baudenbacher, één arm stevig ingezwachteld omdat hij de avond ervoor met de fiets was gevallen, was hevig teleurgesteld door het geringe aantal deelnemers. Na uitleg over de te volgen route en wat gepuzzel van wie-gaat-er-in-welke-auto verliet de colonne de camping. Als voortrekker fungeerde het busje van de familie Geys, dat - gezien het onwaarschijnlijke aantal land-kenmerken op de achterkant - in elke uithoek van Europa heeft rondgereden. Door een landschap gedomineerd door spoorlijnen, schoorstenen, gigantische graafmachines en enorm grote bruinkoolgroeven zakten we af naar het zuiden.

Bij de poort van Tagebau Schleenhain werden we opgewacht door een geoloog en een ingenieur, voorzien van een speciaal voor het vervoer van arbeiders gebouwde vrachtwagen met chauffeur. Het gehele gezelschap werd in de cabine achterop gehesen. Met

enige verwondering werd naar de houten hamer aan de wand gekeken. Toen de functie van dit stuk gereedschap tot alle aanwezigen was doorgedrongen was het al te laat om te vluchten. De rit door de groeve - vallend in de categorie "Avontuur bestaat nog" - deed menigeen denken aan de rally Parijs-Dakar. Voor de kinderen kon de vakantie niet meer kapot; Madame Butterfly, de hond van Adri en Gon, dacht daar ongetwijfeld anders over.

Tagebau Schleenhain is met z'n oppervlakte van ca 13,5 km² en z'n diepte van ruim 100 m één van de grootste bruinkoolgroeven ten zuiden van Leipzig. De enorm grote en vaak behoorlijk afstandse graafmachines vallen in één kuil met dergelijke afmetingen volledig in het niet. Dat is nog sterker het geval met de kolentreinen, die als hulpeloze rupsjes door de grote zandbak kruipen. De tocht in de groeve eindigde helemaal onderin, op honderd meter vanaf zo'n bakbeest van een graafmachine, die als een soort baggermolen onverstoort de bruinkool stond op te slokken, om haar vervolgens in de gereedstaande trein te storten.

De tertiaire afzettingen rusten in Schleenhain op carbonaten en sulfaten uit de Zechstein (laat-Perm). Door uitloging zijn in deze basis plaatselijk diepe gaten ontstaan, waarin zich tijdens het Midden-Eoceen dikke veenpakketten hebben kunnen ontwikkelen. De hieruit ontstane bruinkoollaag, aangeduidt als Flöz I of Sächsisch-Thüringische Unterflöz, is op sommige plekken zo'n 35 m dik. Hierboven bevinden zich nog drie bruinkoollagen, van elkaar gescheiden door zandige en kleiige afzettingen. De belangrijkste koollaag is Flöz II, de Bornaer Hauptflöz, uit het laat-Eoceen. Flöz III (de Sächsisch-Thüringische Hauptflöz), eveneens uit het laat-Eoceen, en Flöz IV (de Böhlener Oberflöz) uit het midden-Oligoceen zijn in deze groeve slechts als dunne, niet-continue en nauwelijks winbare banden aanwezig.

Te verzamelen viel er ook nog in Schleenhain. De groeve is bekend door de in twee afzettingen aan te treffen bladresten. Het Komplex Zeitz uit het laat-Eoceen bevat een subtropische flora, terwijl het uit het midden-Oligoceen stammende Komplex Haselbach een flora oplevert die duidt op een gematigd klimaat. Brokken klei uit beide afzettingen lagen door elkaar en leverden voor iedereen het nodige op.

's Middags was er geen programma. Door alle Burgers en ondergetekende werd de vrije tijd benut voor een bezoek aan de stad. Dat de prijzen nog niet allemaal op westers niveau liggen bleek wel uit de kosten van een retourtje met de tram naar het centrum: 1 DM voor een totale reistijd van bijna een uur. Echt vrolijk werd ik niet van de rit. Vooral de wijken rond het centrum straalden een moedeloze droefenis uit. De huizen, vele prachtig versierd met stukwerk en beelden, zagen er stuk voor stuk grauw en vervallen uit. Sinds de oprichting van de DDR en waarschijnlijk al eerder is er nauwelijks meer iets aan onderhoud gedaan.

Onder leiding van Adri werd het centrum verkend. Door een vorig bezoek, een jaar geleden, was hij bekend met het bestaan van het "stam-restaurant" van Goethe. Hier vond de goede man inspiratie voor het schrijven van het Faust-verhaal. Volgens Adri was dit het duurste restaurant van Leipzig. We besloten schoorvoetend om even een blik naar binnen te werpen. Daar bleef het niet bij: we gingen naar binnen voor koffie en

gebak. Nauwelijks zaten we in één van de nissen of de één na de ander voelde een grote trek opkomen. Kortom, een uur later verlieten we het restaurant weer na een voortreffelijke (zo heet dat in dit soort gelegenheden) maaltijd voor een verhoudingsgewijs lage prijs.

De volgende morgen verzamelden we ons, net als de dag ervoor, om acht uur bij de receptie. Enkele deelnemers hielden het na de mislukte verzamelmisssie van gisteren voor gezien en gingen terug naar huis. Alle overige excursiegangers gingen op weg naar Tagebau Gröbern ten noorden van Leipzig. Ondanks het missen van een afslag en de daarop volgende lange omweg kwamen we redelijk op tijd bij de groeve aan. Een productie-ingenieur stond al klaar voor het geven van een rondleiding.

Deze bruinkoolgroeve is pas in 1984 in bedrijf genomen en in 1987 kon de eerste bruinkool worden gewonnen. Naar het zich laat aanzien is het hier, en in alle andere groeven rond Leipzig, tegen het eind van de eeuw afgelopen met de bruinkoolwinning. Wat zal resten, is een verwoest landschap met tot recreatiemeren omgevormde groeven, die waarschijnlijk niet geschikt zullen zijn om in te zwemmen. Het water zal eenvoudigweg te zuur zijn.

De tertiaire sedimenten liggen in Tagebau Gröbern bovenop afzettingen uit de Zechstein (Perm) en het Carboon. Deze paleozoische gesteenten zijn echter niet in de groeve ontsloten. De bruinkool die gewonnen wordt is van vroeg-miocene ouderdom en dus veel jonger dan de bruinkool in Tagebau Schleenhain, 60 km naar het zuiden. Het gaat bij de ontginning vooral om de onderste van de twee koollagen, de ca. 8 m dikke Bitterfelder Hauptflöz of BiO₁. Boven deze laag bevindt zich een complex van elkaar afwisselende klei- en koollagen, dat BiO₂ wordt genoemd.

De kwartaire afzettingen zijn 30 tot 35 m dik. Ze beginnen met een aantal afzettingen uit het Elsterien, waaronder smeltwater-afzettingen, kleien en grondmorenes. Daarboven is het Saalien met vergelijkbare afzettingen aanwezig.

In een laagte op de top van de Saalien-afzettingen is een pakket klei en modder afgezet. Hierin zijn in de afgelopen jaren vele fossielen gevonden, waaronder bosolifanten. In de meerafzettingen zijn resten van vissen en amfibieën aangetroffen. Dit pakket zou uit het Eemien stammen, maar hieraan wordt door menigeen getwijfeld, met name op grond van afwijkende mollusken- en ostracodenfauna's en de vondst van vuurstenen werktuigen. De kwartaire sequentie wordt afgesloten met afzettingen uit het vroeg-Weichselien en/of Holoceen.

Te voet gingen we de groeve in. Als eerste punt werden de vermeende Eem-afzettingen bezocht. Al snel waren de meesten bezig om fossielen uit het uit flinterdunne kleilagen bestaande pakket te peuteren. De brokken klei waren makkelijk te splijten en konden worden gelezen als een geschiedenisboek. Vooral visschubben en zaadresten kwamen tevoorschijn.

Daarna werd op een iets lager niveau een speurtocht naar barnsteen gehouden. Drie deelnemers waren zo gelukkig een stukje te vinden. Een aantal liefhebbers daalde vervolgens af tot op de bodem van de put. Het was er warm en stoffig, maar het was de moeite waard. Uit de bruinkoolbanden staken her en der stukken hout en zelfs hele stammen. Ongelofelijk dat dit miocene hout zo goed bewaard is gebleven! Het doel van de wandeling was één van de fraaie diapieren die in de wand

ontsloten waren. Door sediment-druk van bovenaf is het onderliggende miocene bruinkool- en kleipakket plaatselijk gaan vervormen en naar boven gekomen. Daarbij is het door de smeltwaterafzettingen uit het vroeg-Elster gebroken.

Het middagmaal werd in een onlangs pal naast de groeve uit de grond gestampte Gaststätte genuttigd. Het middagprogramma bestond uit een bezoek aan Tagebau Espenhain waar ondermeer fossielhoudend midden-Oligoceen ontsloten was. De afzettingen hebben een mariene oorsprong en bestaan uit een pakket zanden met ergens halverwege een fosforiethorizon. In de afzettingen boven de fosforiethorizon is *Arctica islandica rotundata* veruit de meest algemene soort. Daarnaast komen nog verscheidene andere soorten mollusken voor, die echter meestal nogal verdrukt en gebroken zijn. Placeton is bij het collectierijp maken dan ook een onmisbaar goedje.

Nauwelijks waren we begonnen met verzamelen of op de weg beneden ons stopte een auto. Het portier zwaaide open en een bijzonder onvriendelijk kijkende opzichter wierp een blik naar boven. Of het luiheid was of dat z'n bierbuik klem zat onder het stuur weet ik niet, maar hij bleef half op de stoel en half op het portier hangen terwijl hij ons op luide toon kommandeerde. Dat we hier op verboden terrein waren en dat we op moesten rotten, en wel meteen, wat anders, enzovoort. Nu hadden we geen officiële toestemming om de groeve binnen te gaan, maar Baudenbacher kwam hier vaker, met toestemming. De scheldpartij schoot hem dan ook danig in het verkeerde keelgat en hij trok ook alle registers open. Een boeiende woordenwisseling volgde. Na een aantal minuten vertrok de opzichter, hevig tierend en met de mededeling dat hij de nummerborden van de auto's zou noteren. Ja, we zouden er nog wel van horen! Twee uur later vertrokken ook wij. Niet alleen materiaal uit het bovenste zandige niveau waren in de zakken verdwenen, ook materiaal uit de fosforietlaag had bij sommigen gretig aftrek gevonden, waaronder haaietanden en afdrukken en steenkernen van mollusken. De felbegeerde afdrukken van krabben waren niet gevonden.

Een wederom in omvang afgenomen groepje toog de volgende dag naar Tagebau Cospuden voor de laatste, korte excursie. Daar was hetzelfde fossielhoudende midden-Oligoceen ontsloten als in het slechts een paar kilometer oostelijker gelegen Espenhain. Ook nu werd enige tijd besteed aan het verzamelen van schelpen. Het enthousiasme van de kinderen ontlokte aan vader Willem Burger de uitspraak: 'Als ik er een paar heb, dan heb ik genoeg'. Een frisse wind, een nieuw geluid, een nieuw woord voor het WTKG-woordenboek: genoeg!

Na een kort bezoek aan het diepe deel van de groeve, waar de midden-oligocene Böhlener Oberflöz was ontsloten (met o.a. verkiezd hout), vond iedereen het genoeg. Er stond een aantal van ons nog een lange rit naar huis te wachten. Oostelijk Duitsland is een interessant excursiegebied, maar het ligt helaas wel wat ver weg.
